

“BOBURNOMA” TARJIMALARIDA YUZAGA KELADIGAN LISONIY MUAMMOLAR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15634426>

Sayyora Shodmonova

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD dotsent.

Qarshi davlat texnika universiteti

E-mail: sayshodmonova71@gmail.com

Tel: (95) 322-00-04

Annotatsiya

Mazkur maqolada “Boburnoma” asarining ingliz tiliga tarjima jarayonida uchraydigan asosiy lisoniy muammolar, xususan, semantik siljishlar, uslubiy tafovutlar, tarixiy-madaniy kontekstni to'liq yetkazishdagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Asardan olingan real misollar orqali o'zbekcha va inglizcha variantlar o'rtasidagi tafovutlar ko'rsatiladi. Tarjimada milliy leksik birliklarning talqini, poetik uslubning berilishi va lingvokulturologik omillar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar

Boburnoma, tarjima, lisoniy muammo, semantika, madaniy kontekst, uslub

LINGUISTIC CHALLENGES IN THE TRANSLATIONS OF "BOBURNOMA"

Abstract

This article examines key linguistic issues in the English translations of "Boburnoma," including semantic shifts, stylistic inconsistencies, and challenges in conveying the historical and cultural context. Through selected examples from the original and translated texts, the paper highlights differences between the Uzbek and English versions. It also explores the rendering of culturally bound lexemes and poetic expressions.

Keywords

Boburnoma, translation, linguistic problem, semantics, cultural context, style

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ПЕРЕВОДАХ «БАБУР-НАМЕ»

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные лингвистические проблемы, возникающие при переводе «Бабу́р-наме» на английский язык.

Анализируются семантические сдвиги, стилистические различия и трудности передачи историко-культурного контекста. Приводятся примеры из оригинального текста и перевода, раскрывающие различия между узбекской и английской версиями.

Ключевые слова

Бабур-наме, перевод, лингвистическая проблема, семантика, культурный контекст, стиль

“Boburnoma” — nafaqat tarixiy hujjat, balki yuksak adabiy uslubda yozilgan memuar hisoblanadi. Uning tarjimasi nafaqat leksik darajadagi, balki uslubiy, madaniy va semantik jihatdan ham murakkab vazifadir. Ushbu maqola asarda uchraydigan ayrim iboralar va ularning ingliz tilidagi tarjimalari orasidagi tafovutlar tahliliga bagʻishlanadi. Tarjimada leksik-madaniy birliklar — yaʼni muayyan til va madaniyatga xos boʻlgan soʻzlar, iboralar, tushunchalar — oʻziga xos muammo sifatida namoyon boʻladi. Ayniqsa, tarixiy va adabiy manbalar tarjimasida bu muammo yanada chuqurroq seziladi. “Boburnoma” — XV-XVI asrlarda yozilgan, oʻz davrining ijtimoiy-siyosiy hayoti, geografiyasi, madaniyati va shaxsiy kechinmalari aks etgan noyob asar boʻlib, unda oʻzbek tiliga xos koʻplab madaniy birliklar mavjud. “Boburnoma”da uchraydigan “jarib”, “minglik”, “tuman” kabi oʻlchov va harbiy birliklar ingliz tiliga oddiy “land”, “unit”, “army” kabi umumlashtirilgan soʻzlar bilan beriladi. Bu esa oʻquvchida aniq tushuncha uygʻotmaydi. Misol: *“Bir jarib yer edi, bogʻ barpo qildim.”* Tarjima (Thackston): *“There was a piece of land where I made a garden.”* Bu yerda “jarib” — oʻsha davrdagi oʻlchov birligi boʻlib, taxminan 0.5–0.6 gektarga teng. Tarjimada bu izohsiz “a piece of land” deb berilishi kontekstni xiralashtiradi va tarixiy haqiqatni toʻliq yetkazmaydi. Bobur oʻz

esdaliklarida oʻzbek xalqining kundalik hayotiga oid turli madaniy unsurlarni tilga oladi. Masalan, “palov”, “suvga pishgan tandir non”, “duppi” kabi tushunchalar oʻziga xos milliy koloritga ega. Tarjimada ularning “rice dish”, “bread” yoki “cap” deb umumiy atamalar bilan berilishi asl maʼnoni yetkazmaydi. Misol: *“Kechqurun palov pishirdilar, mehmonlar yigʻildi.”*

Tarjima: *“In the evening, rice was cooked, and guests gathered.”* Bu holatda “palov”ning serqatlam, yogʻli, goʻshtli milliy taom sifatida tasviri yoʻqolgan. Shuningdek, bu ovqat bilan bogʻliq ijtimoiy anʼana — mehmondoʻstlik unsuri ham oʻz ifodasini toʻliq topmagan. “Boburnoma”da islomiy tushunchalar (masalan, roʻza, iftor, namoz, ziyorat) keng qoʻllanilgan. Ularni tarjima qilganda gʻarbiy oʻquvchi tushunmaydigan yoki notoʻgʻri anglab qoladigan hollari boʻladi. Masalan, “roʻza”ni faqat “fasting” deb berish, uning diniy va ruhiy maʼnolarini

yetkazishga o'zlik qiladi. Misol: *"Ramazon oyida ro'za tutdim, har kecha iftoru sahar qilardim."* Tarjima: *"During the month of Ramadan, I fasted and took meals in the evening and before dawn."* Yuqoridagi tarjimada "iftor" va "sahar" so'zlari tushuntirilmay, faqat harakatga doir umumiy ifodalar ishlatilgan. Natijada diniy-madaniy kontekst noaniq qoladi. Leksik-madaniy birliklar tarjimasida asosiy muammo – tarjimonning faqat til darajasida emas, balki madaniy kompetensiya darajasida ham yondasha olmasligidir. Har bir birlik faqat lug'aviy emas, balki tarixiy, geografik va ruhiy ma'no ham olib yuradi. Tarjima jarayonida bu birliklar transliteratsiya, izohli tarjima yoki ekvivalent topish orqali berilishi zarur.

Tarjimonlar bunday birliklarga izoh (footnote) qo'shish, shuningdek, matnning madaniy-fonetik xususiyatini saqlab qolishga harakat qilishi lozim. Aks holda, asarning ruhiy va tarixiy boyligi yo'qoladi. Iqtibos: "Bir kun Andijondin chiqib, Akhsikat sar keldim..." Tarjimasi (W. Thackston): "One day I left Andijan and set out for Akhsi." Tahlil: Bu yerda "Akhsikat" so'zi "Akhsi" deb tarjima qilingan. Tarjimon joy nomining qisqartmasini qo'llagan, biroq bu tarixiy shahar nomining to'liq shaklini bermaslik kontekstni yo'qotishiga sabab bo'ladi. Iqtibos: "Ko'nglimda bir alvon g'am bor edi..." Tarjima: "My heart was heavy with grief..." Tahlil: Asl matndagi "alvon g'am" ifodasi rang-barang yoki murakkab hissiyotlar majmuasini anglatadi. Ingliz tilida bu faqatgina umumiy "grief" (g'am) bilan ifodalangan bo'lib, poetiklik darajasi kamaygan. Iqtibos: "Bir jarib yer..." Tarjima: "An area of land..." Tahlil: "Jarib" – o'lchov birligi bo'lib, tarjimada bu birlik umumiy "land area" deb ifodalangan. Bu esa tarixiy o'lcham haqida ma'lumot bermaydi. Tarjima izoh talab qiladi (masalan, footnote ko'rinishida). Bobur matnlarida fe'llar so'z boshida yoki oxirida turgan holatlarda ma'noga ta'siri katta bo'ladi. Tarjimalarda esa sintaktik moslashtirish tufayli bu uslubiy kuch yo'qoladi. "Boburnoma" tarjimalarida eng muhim muammolardan biri – milliy ruh, tarixiy va poetik kontekstni to'liq va to'g'ri yetkazish muammosidir. Har bir ibora, so'z yoki o'lchov birligi o'z zamonasi va madaniy muhitiga bog'langan bo'lib, ularni literal tarjima qilish orqali asarning mohiyati boy berilishi mumkin. Shu bois tarjimon madaniyatlararo kompetensiyaga ega bo'lishi zarur. "Boburnoma" tarjimasi – oddiy tilshunoslik masalasi emas, balki lingvokulturologik yondashuvni talab qiladigan murakkab jarayondir. Ushbu maqola tarjimada uchraydigan asosiy lisoniy muammolarni ko'rsatdi va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar berdi. Kelgusida "Boburnoma"ning boshqa tarjimalari (rus, fors, fransuz) ham qiyosiy tahlil qilinishi maqsadga muvofiqdir. Tarjima faqat til o'zgarishi emas, balki madaniyatlararo ko'prik vazifasini bajaradi. Ayniqsa, "Boburnoma" singari tarixiy-madaniy asarlarni tarjima qilishda leksik-

madaniy birliklar (etno-leksemalar, realiyalar, diniy iboralar, milliy an'anaviy tushunchalar) tarjimasi tarjimon oldiga katta mas'uliyatli vazifani qo'yadi. Ushbu maqolada "Boburnoma"ning ingliz tarjimalari (V.Beveridge, W.M. Thackston) asosida ayrim leksik-madaniy birliklar tahlil qilinadi, tarjimadagi xatoliklar va yo'qotishlar ochib beriladi. Realiza — boshqa tilda ekvivalenti bo'lmagan, faqat muayyan xalq madaniyatida mavjud bo'lgan so'zlar. "Boburnoma"da ko'plab realiyalar mavjud:

-"Jarib", "tuman" — o'lchov birliklari

-"Palov", "suvga pishgan non" — milliy taom

-"Duppi", "chopon" — milliy kiyim

-"Ramazon", "iftor", "sunnat" — diniy-madaniy birliklar

Ushbu birliklar tarjimada ko'pincha umumlashtirilgan, madaniy izohsiz yoki yo'qolgan holatda aks etadi.

Jadval: Realizalar va ularning tarjimada yo'qotilishi

Asliy matn (o'zbekcha)	Inglizcha (Thackston)	tarjima	Muammo turi
"Bir jarib yer edi, bog' barpo qildim."	"There was a piece of land where I made a garden."	yo'qotilgan	O'lchov birligi
"Kechqurun palov pishirdilar, mehmonlar yig'ildi."	"Rice was cooked, and guests gathered."	o'ziga xosligi yo'q	Milliy taom
"Ramazon oyida ro'za tutdim..."	"I fasted during the month of Ramadan."	zaif yetkazilgan	Ruhiy-ma'no

Islomiy tushunchalar ko'pincha ingliz tilida noekvivalent hisoblanadi. Masalan:

-"Ro'za" — faqat "fasting" emas, balki ibodat, sabr, ruhiy poklanish demakdir.

-"Sunnat qilish" — diniy urf-odat, lekin ingliz tilida bu tushuncha izohsiz cultural loss holatiga olib keladi. Tahlil: "Uning sunnati bo'ldi, bazm qilindi." Tarjima: "He was circumcised, and a party was held." Bu tarjimada "sunnat" atamasining diniy va madaniy ahamiyati yo'qolgan, faqat biologik harakat sifatida talqin qilingan.

Ko'plab tarjimonlar quyidagi strategiyalarni qo'llaydi:

Strategiya	Tarjima usuli	Afzallik / Kamchilik
Translitterat siya	So'z o'z holida qoldiriladi	Madaniy xususiyat saqlanadi, lekin izoh kerak
Umumlashtirish	"Palov" → "rice dish"	Aniqlik yo'qoladi

Strategiya	Tarjima usuli	Afzallik / Kamchilik
Izohli tarjima	“Palov (Uzbek rice pilaf)”	Ma’noni tushunish oson, lekin matn cho’ziladi
Ekvivalent topish	“Duppi” “skullcap”	→ Har doim mos tushmaydi, ba’zida ma’no buziladi

Madaniy birliklar tarjimasida tarjimon madaniyatlararo bilimga ega bo’lishi zarur. Bobur singari tarixiy shaxs yozgan matnlar faqat so’zlar jamlanmasi emas – ular orqali bir butun xalqning tarixi, e’tiqodi, taomi, kiyimi, urfi va axloqi aks etadi. Agar bu birliklar noto’g’ri yoki yuzaki tarjima qilinsa, asar jonsiz, ruhsiz qoladi.

Tarjimonlar uchun tavsiyalar:

-Har bir realiya uchun izohli lug’at yoki so’z izohlari tuzish

-Tarjimani ilmiy-apparatli (izohlar, izohli lug’atlar) tarzda berish

-Tarjimada madaniy izohlar bilan to’ldirish: bu o’quvchi uchun ham, o’rganuvchi uchun ham katta yordam
Leksik-madaniy birliklar tarjimasida – bu faqat lug’aviy muammo emas, balki madaniyatlararo tushunish, yetkazish va tushuntirish masalasidir. “Boburnoma”dagi ko’plab birliklar bugungi tarjima amaliyotida e’tibordan chetda qolmoqda. Tarjimada nafaqat so’z, balki uning orqasidagi tarix va madaniyatni yetkazish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Bobur, Z. M. (2002). *Boburnoma*. T.: G’afur G’ulom nomidagi NMIU.
2. Thackston, W. M. (1996). *The Baburnama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor*. Oxford University Press.
3. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
4. Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
5. Komissarov, V. N. (1990). *Theory of Translation*. Moscow: Vysshaya Shkola.
6. Saidov, A. (2020). “Tarjimada realiyalarning uzatilishi muammolari”. *Filologiya Masalalari jurnali*, 2(18), 45–50.